Amasya'da Mevlana Halid'in bir Halifesi: Siraceddin İsmail Şirvani

Abdulhalim Durma

Rusya'nın Şemahi kazasına bağlı Kürtemir'de dünyaya gelen İsmail (1782-1848), Mehmed bin Abdulhamîd bin Ahmed'in oğludur. Küçük yaşında Şemâhi'ye gelip Gâzi Baba Mehmed Efendi'nin talebelerinden Mehmed Nuri Efendi'nin tedris halkasında Câmî'ye kadar okur. 18 yaşında eğitimine devam etmek üzere gelmiş bulunduğu Erzincan'da beş yıl kadar Evliyazade denilen Abdurrrahman Efendinin rahle-i tedrisinden geçer[1]. Ardından Tokat'ta Şeyh Yahya el Mervezi'den Hadis ilmini öğrenir. Bilahare Bağdat'ta Ademoğlu lakabıyla tanınan Molla Muhammed namındaki zattan hadis ve felsefi ilimleri tahsil eder. 1805 yılında fıkıh eğitimi için Bağdat'tan Burdur'a gelir. Bundan sonra doğduğu memlekete döner ve yedi yıl boyunca Kürtemir'de ders verir. Hicaz'a gider. Dönüşünde İstanbul'a geçerek (1813) birkaç ay burada kalır. Tasavvufun çekiciliğine kapılır ve Hindistan'da bulunan Seyyid Abdullah Dehlevi (v. 1824) Hazretlerini ziyaret etmek üzere şehirden ayrılır. Fakat Basra'ya geldiği zaman manevi bir işaret üzerine Bağdat'a yönelir. Burada Mevlana Halid Hazretlerine intisab eder ve seyr-i sülükünü tamamladıktan sonra bugün türbesinde asılı olan icazetname ile hilafet rütbesi alır (1817).

---

[1] Hüseyin Hüsameddin, İsmail'in Tokat'tan sonra Burdur'a gittiğini kaydetse de bu durum ibnü'l Emin'e göre Bağdat yolculuğundan sonradır.

Türbesinde metal bir levha üzerine yazılı hayat hikayesi ile birlikte yer alan Mevlana Halid'in kendisine vermiş olduğu icazetname kopyası incelendiğinde Nakşibendi tarikatının inceliklerini görmek mümkündür. Arapça olan İcazetname mealen şöyledir.

"Hamd sadece Allah'a mahsusdur. Salavat ve selam vahyine seçtiği Hz. Muhammed'e (s.a), ailesine ve sahabesine olsun. Bundan sonra Allah'ın halifesi olarak şefkatli, sadık dost, alim, ariflerin ve faziletlilerin menbaı, sedat-ı tarik-ı Nakşibendiyyenin emri ile kuvvetlendirilmiş kardeşim, sevdiğimiz uca (!) ve kerem sahibi Hacı İsmail Efendi'ye icaze verdim. Allah-u Teala bereketini, derecelerini ve hallerini artırsın. Talebelerine feyzlerini yağdırsın. Ona Nakşibendiye tarikatında irşad, zikir ve tevhid telkini ile taliplere nazarının tesirini, nurları muayyen etmekteki ve perdeleri kaldırmaktaki iktidarını tecrübe ettikten sonra icaze verdim. Bu icazeyi, silsile-i aliyenin büyüklerinden aldığım müsade ve peygamberin sünesi üzerine istihareden sonra verdim.

Evliyanın yoluna teşebbüs eden herkes onun sohbetini ganimet bilsin.

Ona kitap ve sünnete sarılmayı tavsiye ederim. Keşf ve vicdan ehli imamlara uygun olarak fırka-i naciye olan ehli sünnenin görüşlerinin gereği olan akideyi tashihe emredip çalışmayı vasiyet ederim. Ve ona Kur'an muallimlerine, fıkıh alimlerine, sufilere hürmet etmeyi, kalp selameti, nefis semaheti, cömertlik, güleryüzlülük, eziyetten çekinmek, kardeşlerin kusurlarını affetmek, büyüklere ve küçüklere nasihat, düşmanlıkları terk etmek, tamahı terk etmek, ihtiyacının karşılanacağı hususunda Allah'a itimat etmek (Allah kendisine güvenenleri darda koymaz),

kurtuluşun ancak doğrulukta olduğundan (doğruluktan) asla ayrılmamak, ve Allah'a vasıl olmak ki, bu ancak Hz. Muhammed'e tabi olmaktır (Salavat ve selam Hz. Muhammed'e (s.a), ailesine ve sahabesine olsun). Kendisini hiç kimseden üstün görmeyip nefsini herkesten aşağı görsün, aleyhinde hareket edenleri ve hased edeni Allah'a havale etsin. Başına gelen şeri gayreti ile def etmeye çalışmasın. Bu tarikat-ı aliyenin şeyhleri kimi himmetleri ile sana yetişecekler. Eğer isterse Allah-ü tealanın kudreti ile fesadı o anda maddi olarak bağlarlar. Bendelerinin sayısınca, razı olduğu nefisler adedince, dünyanın ziyneti ve kalemlerinin mürekkebleri sayısınca (mikdarınca) Allah'ın salavat ve selamı yine Nebiy-i ümmisi muhammedin aile ve sahabesinin üzerine olsun.
Alemlerin Rabb'ına hamd olsun.
Ben fakir ve miskin Halid en Nakşibendi, el Müceddidi
Mevlay-ı Kerim'in büyük fazlına erişmiş
Mühr-ü şerif; El Halidi, El Nakşibendi, El Müceddidi, El Kadiri, El Kübrevi, El Sühreverdi, El Çişti"
Allah (cc) kendisinden razı olsun.

Siraceddin İsmail artık zahiri ve batını ilimleri yaymakla görevlidir. Mürşidinin izni ile Şirvan'a döner ve dokuz yıl boyunca orada irşad görevi ile meşgul olur ve bu arada evlenir. Muhtemelen bu dönemde Mevlana Halid'den kendisine bir uyarı mektubu gelir[2].
"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

[2] Mevlana Halid. Mektubat. (Mektubat'ta 45. Mektup. Sh 214)

Çok hakir ve zelil olan kuldan, kapısının hizmetçisi ve dostlarının önderi Şeyh İsmail'e, Allah (cc) onu ayıplanan şeylerden ve çirkin huylardan korusun. Amin.

Hidayet yıldızları ve takva önderleri büyüklerimiz "küfran-ı nimet"i şöyle tanımlamışlardır. Nimetlerle meşgul olarak nimet sahibini unutmaktır. Nakşibendi tarikatının hakikatine erenler (ks) "vücudundan fena olmayan kimsenin rabıtası, salik için fena halini temin etmez. Hatta çoğu sefer onu tehlikelere sokar." Demişlerdir. Bizden selam ve kelamınızı keseceğinizi ummuyordum. İnsanlığın kemali ve vefakarlığı gereği, bizim tarafımıza gelmenizi, yönelmenizi bekliyoruz. Kendiniz gelmeseniz de, en küçük işlerinizde bize müracaat etmelisiniz. Elçilerle mektuplar gönderip daima bizi hatırlamalısınız.

Hizmetçilerimizden daha uzakta, daha çok zorluklar içerisinde bulunan, sohbeti daha eski, hizmetleri daha fazla olan kimseler bizim işaretimiz olmadan hareket etmezler. Sen bu tarikatı, zamanımızda şeyhlik iddiasında bulunup aldatıcı, hilekarlığın batıl sözleriyle kıyas etme. Hakikat sahibi olan Şeyh müridi ile Rabbi arasında vasıtadır. Vasıtadan yüz çevirmek demek Rabbinden yüz çevirmek demektir.

Müride sizin suretiniz zahir olsa da, siz kendi suretinizin rabıtasını kimseye öğretmeyiniz. Çünkü o hal şeytanın öyle göstermesindendir. Emrim olmadan kimseye halifelik vermeyiniz. Senin halifelik verdiğin kimseler nasıl olur da Erzincan ve Bitlis yörelerindeki halifelerle rekabete girişirler.

Yemin ederim ki, bu meseleye bilginiz olduğu halde bilgisiz gibi davranmaya devam ederseniz, tamamıyla

sizlerden uzaklaşıp yüzümü çeviririm. Dikeni çok sert ağacın el ile sıyrılması, benim yüz çevirmem kadar acı vermez. Önceden uyaran kimse sonradan özür dilemek zorunda kalmaz. Sizi uyarıyorum, dikkatli olun.
Kelamın sonu kelam.”

Şeyh İsmail hatada olduğunu anlayınca hidayet yoluna döner. Bu olaydan sonra Şeyh Mahmud Sahib’e gönderdiği mektubunda Mevlana Halid’in yoluna sımsıkı sarıldığını, irşadının gölgesine bağlı kaldığını, Halidiyye Tarikatı’nın adabına riayet ettiğini, terbiye ve nizamından çıkmadığını ifade etmektedir.

İsmail Siraceddin Şirvani Muhammed Yeragi’ye, o da Şeyh Şamil’e hilafet verir. Bu zatlarla ve yirmi bin müridiyle beraber Rus Harbinde bulunur. Ruslar tarafından hapsedilir. Ancak müridlerinden Şeyh Ahmet el-Ağdaşi kefil olmak sureti ile üstadını hapisten kurtararak 1827 yılında Ahıska’ya getirir. İsmail Şirvani Hazretlerinin Şirvan’da Abdulhamit adını koymuş bulunduğu bir oğlu dünyaya gelir.

Rusya sınırları içerisinde çevresine faydalı olamayacağı anlaşıldıktan bir müddet sonra kendisini izleyen müritleriyle birlikte Amasya’ya gelir. Geçici olarak Saraçhane Medresesine yerleştirilir. 1828’de ayândan mütesellim Fazlızâde es- Seyyid el-Hâcc Mustafa Efendi’nin kadirşinâsâne yardımlarıyle Yakûtîye Mahallesi’nde satın alınan bir eve yerleşerek tedrîse başlar.

İleride Osmanlı Devletinde sadaret makamına yükselecek olan oğlu Mehmed Rüştü Paşa burada dünyaya gelir (1828). Siraceddin İsmal'in ilim ve irfanı açığa çıkınca Amasya alimleri arasında itibarı artar. Fakat halka telkin ettiği Halidiyye rabıtası, ulemayı rahatsız eder. Rabıta aleyhinde cami kürsülerinde ve ilim mahfillerindeki itiraz ve sözlerden rahatsız olur. 1826'da Yeniçeri Ocağının kaldırılıp Bektaşi Tekkelerinin kapatılmasının ardından bu tekkelerin şeriata bağlılıklarıyla tanınan Halidilere verilmesi ve Halidiyye'nin İstanbul'da siyasi nüfuz ve güç kazanması, devlet yönetiminde sıkıntılara yol açmıştır. Halidilere karşı yürütülen mücadele sonunda tarikat mensupları İstanbul'dan uzaklaştırılır. 1828'de İstanbul'daki Halidilerin tamamına yakın bir kısmı Sivas'a sürülür. Muhtemelen bunun da etkisiyle Amasya'dan ayrılarak Sivas'a giden İsmail Şirvani dokuz sene Sivas'ta ikamet eder. Burada mürid çevresi genişleyen Siraceddin İsmail'in sonradan İstanbul kadısı olacak olan oğlu Ahmed Hulusi dünyaya gelir (1834). Tedris ve irşada devam ederken Sivas uleması ve vali Esad Muhlis Paşa'nın azametli davranışlarından sıkılan Siraceddin İsmail 1839'da Amasya'ya döner. Yakutiye mescid-i şerîfinde başladığı Tefsîr-i Beyzâvî tedrîsine ulemâ ve talebe devam ederek halk tabakası arasında büyük bir nüfûz ve şöhret kazanır. Şeyhzâde eş-Şeyh Ahmed Rüşdü Efendi'nin meclis-i âliyesine katılarak ulemânın da teveccühlerine mazhar olur. Sekiz yıl kadar tefsîr ve hadîs, mevâkıf derslerine devam ederek yüksek talebelerine icâzet verir.

1844’te oğlu Mustafa Nuri Efendi dünyaya gelir. 1848 yılında kolera salgını sebebiyle İsmail Siraceddin Ramazan ayının 17. gününde vefat ederek Şamlar kabristanına defnedilir. Kendisine Siraceddin lakabı Hazreti Mevlana Halit tarafından verilmiştir. Alimler arasındaki lakapları Fakirullah, Kutbü-l Aktab, Gavsü-l Enam, Seyyid Ennüceba, Şah İsmail Şirvani, Hazreti Mevlana’dır.

Hüseyin Hüsameddin onun hakkında şunları kaydeder[3].“Merhûm Amasya‟yı ulemâ ve erkânıyla pek ziyâde sever ve takdîr ider, Amasya’ya “ilm ve ulemâ yatağı” dirdi. Sivas’dan ikinci defa Amasya’ya geldiğini soranlara “cehâletden kaçub ilm yatağına sığındım” dimişdi.”

Oğulları Abdülhamîd, Mehmed Rüşdü, Ahmed Hulûsî, Mustafa Efendiler ve kızı Şerife Fatma Hanım’dır[4]. Abdülhamid Efendi Karadeniz’e bir yolculuk esnasında vapurun batmasıyla (veya Amasya’da 1846’da suda boğularak) çocuksuz olarak vefat etmiştir. İkinci oğlu Mehmed Rüşdü Paşa sadâretden azledilmiş olup 1874’te vefât eder[5]. Üçüncü oğlu Kazasker es-Seyyid Ahmed

---

[3] Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi

[4] Yukarı Türbede medfun bulunan şeyhin damadı Hacı İsa Ruhi efendinin hanımı olan Hacı Şerife Fatma hanım, oğlu Hacı Mehemmed Nuri Bey’in Safranbolu niyabetine tayini ile birlikte gider ve 1903 yılında orada vefat eder.

[5] Rüşdü Paşa yeni görevine giderken Tâif’te vefat eder. Kilercisi, Hüseyin Avni Paşa’nın adamı olduğundan onun vasıtasıyla zehirletildiği söylenir (Cevdet, Ma‘rûzât, s. 219). İbnülemin’e göre paşa Hicaz’a vardıktan bir müddet sonra karahummaya

Hulûsî Efendi[6] 1889'da Amasya'da, dördüncü oğlu rütbe-i bâlâ ricâlinden Mustafa Beg de 1897'de çocuksuz olarak vefat eder[7].

Hüseyin Hüsameddin İsmail Şirvani'nin takipçileri hakkında şu bilgileri verir. "Dâmâdı ve talebesi Hâcı el-Hâcc İsa Rûhî Efendi'dir. Bundan sonra şeyhin en önemli talebesi ve halîfesi el-Hâcc Hamza Nîgârî Efendi gelir. Diğer talebesi ve en çok ilmini takdîr ettiği Mustafa Efendi'dir. Bu da meşâhîr-i fuzalâdan olub Amasya da hizmet etmişlerdir. Şeyhin „ilmî silsilesi ulema arasında pek meşhûr olub Evliyazâde Abdurrahman Efendi, Allâme Ürgüblü el-Hâcc Ahmed Efendi'dir. Buradan üç kola ayrılır. 1-Allâme Ebû Said Mehmed Hâdimî koludur. 2-Muhakkık İdî-zâde el-Hâcc Mustafa Akif koludur. 3-Fâzıl-ı meşhûr Laz İbrahim Efendi koludur. Bunların üçü de ulemâ silsilesinde meşhûrdur."

---

yakalanmış, Mekke Emîri Şerîf Abdullah Paşa'nın Taîf'te Şübrâ adlı bahçesinde vefat etmiştir (13 Eylül 1874). Naaşı sahâbeden Abdullah b. Abbas'ın kabri civarına defnedilir (Son Sadrıazamlar, I, 463). Şirvânîzâde Mehmed Rüşdü Paşa'nın Mâverdî'nin Düstûrü'l-vüzerẩ (Ḳavânînü'l-vizâre ve siyâsetü'l-mülk) adlı eserini Arapça'dan Türkçe'ye çevirdiği bilinmektedir.

[6] Son göreviyle Amasya'da ikamete mecbur tutulan Ahmet Hulusi Efendi Mecelle'nin hazırlanmasında görev alır. Fakat Mecelle Cemiyeti'nin diğer bazı âzaları gibi Ahmed Hulûsi Efendi'nin de müstakil eserleri yoktur.

[7] 1844'te Amasya'da dünyaya gelmiş olan Mustafa Nuri Bey ise 1897 yılında İstanbul'da vefat eder ve Fatih Kabristanına defnedilir.

Mehmed Rüşdü babası öldüğünde 19 yaşındadır ve yaklaşık 20 yıl sonra Amasya'da İsmail Siraceddin için bir türbe yaptırır (1869) ve birkaç yıl sonra vakıflarını düzenler. Yukarı Türbede İsmail Siraceddin, oğlu Ahmed Hulusi ve damadı İsa Ruhi Efendinin, türbenin çevresindeki hazirede ise Siraceddin İsmail'in torunu, Hacı İsa Efendi'nin kızı Hatice Hanım, Ahmed Hulusi Efendi'nin oğlu tabib yüzbaşı İbrahim Bey, Karasenirli Ali Hafız ve diğer zatların kabirleri yer almaktadır.

Kaynakça

Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi I, haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ankara, 1986.
Böcekçi, Turan, Amasya Evliyaları, Amasya, 2002
Mevlana Halid. Mektubat. Sey-Tac Yayınları
HELİLLİ Mehemmedcelil Fariz, Mövlana İsmayıl Siracaddin Şirvani
İbnü'l-Emin Mahmud Kemâl, Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, İstanbul, 1956.
KILIÇ Rüya, Osmanlı Devletinde Yönetim-Nakşbendi İlişkisine Farklı Bir Bakış: Halidi
Sürgünleri, Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, Sayı. 17
MEMİŞ Abdurrahman, Halid-i Bağdadi ve Anadolu'da Halidilik, Doktora Tezi-Marmara
Üniversitesi, 1998
ÖZKÖSE Kadir. İSMAİL ŞİRVÂNÎ'NİN TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ. ULUSLARARASI AMASYA ÂLİMLERİ SEMPOZYUMU. Bildiriler Kitabı cilt I. 2017
Vassâf, Hüseyin, Sefîne-i Evliyâ, Seha Neşriyat, İstanbul, 1999.